

Cahiliye Şiirlerinden Kur'an Metnine 'Şehit' Teriminin İçerdiği Anlamlar*

Musa Yıldız

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı
Professor, Gazi University, Faculty of Education, Department of Foreign Language Education, Arabic Language Education
Ankara, Turkey
ymusa@gazi.edu.tr
orcid.org/0000-0002-5274-9481

Ayşe İspir Kurun

Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı
Research Asistant, Gazi U., Faculty of Education, Department of Foreign Language Education, Arabic Language Education
Ankara, Turkey
aispir@gazi.edu.tr
orcid.org/0000-0002-2061-8057

Meanings of the Term 'Shahid' from the Jāhiliyah Poetry to the Qur'ānic Text

Abstract

Semantics examines topics and phenomena such as semantic change and the factors leading to these changes, among others. Scholars of semantics conduct diachronic studies observing the semantic change of a word within a certain period of time. Such a change sheds light on the transformation of the intellectual world of the people using this word. Thus, semantic studies are significant for social sciences and often conducted within an interdisciplinary framework.

A certain word turns into a term in a process during which it takes up new meanings in particular fields besides its dictionary meaning. The words in the religious terminology of Islam have gained new theological meanings within the religious literature of Muslims and become part and parcel of this new *Weltanschauung*. Though among all its meanings, a particular meaning of a pre-Islamic word usually became an Islamic term after the advent of Islam, it is hard to say that they underwent no changes as these Arabic words entered into a new climate of opinion and were tinged by this climate. A religious nomenclature has gradually shaped within the Islamic worldview, a process in which the Qur'an has played a major role. In this study, I work out a semantic examination in a specific period of the word "shahid" which comprises creedal, military, legal, and political meanings. I seek to clarify which meanings of "shahid" had already existed before the advent of Islam and which others were gradually incremented to it during the revelation of the Qur'an and in the exegeses of the Qur'an.

To observe the semantic change of an Islamic term, the term should be examined throughout at least two main periods of time, and in this study these periods are the Jāhiliyah period and the period after

* Bu makale, 6. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve tam metin olarak basılmayan "Şehit Teriminin Kur'anı Bağlamındaki Anlamsal Çeşnişimlerini" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir./This article is the improved version of the paper titled "The Semantic Connotations of the Term Shahid in the Qur'an" presented at the 6th International Conference on Social Sciences, China to Adriatic.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism
Geliş/Received: 10 Aralık/December 2019 | **Kabul/Accepted:** 15 Şubat/February 2020 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2020
Atfı/Cite as: Musa Yıldız - Ayşe İspir Kurun, "Cahiliye Şiirlerinden Kur'an Metnine 'Şehit' Teriminin İçerdiği Anlamlar" = "Meanings of the Term 'Shahid' from the Jāhiliyah Poetry to the Qur'ānic Text", *Eskiyeeni* 40 (Mart/March 2020), 243-258. <https://doi.org/10.37697/eskiyeeni.657072>

Copyright © Anadolu İlahiyat Akademisi/Anatolian Theological Academy, 06050, Ankara, Turkey | www.anilakademi.com
CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

the very advent of Islam. The term might have undergone further semantic changes in the later periods after the advent of Islam; various events might have caused such changes. This work focuses on the change of this word between two pivotal periods, the first being the Jāhiliyah's poetry and the second being the formation of the Qur'ān, that is, the Qur'ānic text. I employ the method of descriptive analysis and explore the meanings of the word contextually, where the word and its derivatives appear. Though the study focuses on the declension "shahid" in particular, the verb declension "sha-hi-da" the name "sha-hā-dah" and the plural "shu-ha-dā" are occasionally touched upon.

First, I scan the occurrences of the word "shahid" in seven classical dictionaries of the Arabic language, dictionaries that belong to different periods of the language itself, and I explore the word from an etymological perspective. My examination show that the root "sh-h-d" in these dictionaries means seeing, knowing or witnessing; the word "shahid" seer, knower, witness, martyr; and the word "shahādah" decisive or certain news and being witness. There are multiple testimonies purporting to explain the reasons why someone killed "in the path of God" is called a "shahid" (martyr), and I explore these testimonies in depth. These reasons include the explanation that the one killed in the path of God has witnessed the truth (*haqq*), the war, and is still alive at the divine echelon (*indallāh*), that God and angels have witnessed her/his witnessing the truth by the sign of her/his blood and the place (s)he is martyred, and also that her/his faith has been witnessed. A word in this form, i.e. *shahid*, can possess both meanings, the doer (*fā'il*) and the done (*maf'ūl*).

Second, I scan the instances of "shahid" in the Jāhiliyah poetry and explore its usage in this period, along with its derivatives. Though the reliability of the Jāhiliyah poetry is disputed by various scholars, poetry from this period continue to be important sources in linguistic studies on the development and transformation of the Arabic language. In a Jāhiliyah poem, "shahid" occurs in a couplet with the meaning "the one who has witnessed and participated in a war or an attack."

In the last part of this work I scan the Qur'ānic instances of "shahid" in the exegeses of al-Ṭabarī, Ibn Kathīr, and al-Zamakhsharī. In determining the Qur'ānic verses where "shahid" occur, I have used the website of the Presidency of Religious Affairs of Turkey. I observe that "shahid" is used to refer to the God (Allāh), Muhammad, Jesus, other prophets, and the 'umma of Muhammad. As an attribute of God, "shahid" means omniscient, seer of everything. As an attribute of Muhammad, it primarily means Muḥammad has witnessed the Muslims, their deeds and faiths, and also his (Muḥammad's) proselytizing for them. Other instances of the word include that the 'umma of Muhammad would witness (*shahida*) other 'ummas, that Jesus will witness on the Day of Judgment (Yawm al-Qiyāmah) that he proselytized the religion of God, that each prophet is the witness of his own 'umma and that they (prophets) will witness they proselytized what they are given to them by the God.

In the exegeses mentioned, the instances of "shahid" include the meanings of angel, witness (as a legal term and to a debt), and martyr in the path of God. Therefore, whereas the word had been used as meaning a witness to or a participater in a war in the Jāhiliyah period, its meaning morphed primarily into the meaning of a martyr as it took up a holy meaning in the Qur'ān, referring to those killed in the path of God. The transformation in between is not only from a naturalistic meaning toward the holy meaning of a martyr but also to the meaning of witnesser to the truth. This study focuses on the semantic change of the word only from the Jāhiliyah period to the Qur'ānic text and its exegeses; the changes the word underwent throughout other periods of the Arabic language could be explored in further studies.

Keywords

Semantics, Contextuality, Jāhiliyah Poetry, Islamic Term, Shahid

Cahiliye Şiirlerinden Kur'an Metnine Şehit Teriminin İçerdiği Anlamlar

Öz

Anlam değişimi, anlam değişimine yol açan faktörler ve anlam değişiminin mahiyeti anlambilimin konuları arasındadır. Anlam değişiminin ele alındığı çalışmalar artsüremli/ diakronik niteliktedir ve

bu tarz çalışmalarda bir sözcüğün anlamsal gelişimi belli bir zaman aralığında ele alınır. Bir sözcüğün, kavramın anlamsal serüveni bir nevi onu kullanan topluluğun fikrîsel dönüşümüne ışık tutar, bu nedenle bu tür anlambilim çalışmaları birçok sosyal bilim dalı için de önem arz etmektedir ve bu çalışmalarda çeşitli bilim dallarının içiçeliği ve iş birliği görülür.

Bir sözcüğün terim olma süreci, özel bir alanın literatürüne girmesiyle sözlük anlamının yanı sıra o alana has anlam veya anlamlar kazanmasını ifade eder. İslami terminolojide yer alan sözcükler de artık sözlük anlamlarının yanı sıra İslam literatürüyle bağlantılı anlamlar kazanmıştır ve bu anlamlarla o fikir dünyasının bir parçası haline gelmişlerdir. Sözcük, İslam öncesi dönemdeki içerdiği anlamlardan biriyle İslami bir terim haline gelse de hiçbir anlamsal değişim yaşamadığını söylemek güçtür. Zira artık yeni bir kavramlar dünyasının yani İslam olgusunun gölgesine girmiştir ve ondan etkilenmiştir. İslam dini ortaya çıkışının ardından kendi terminolojisini oluşturmuş ve bu sürece en yardımcı olan kaynak kutsal kitabı Kur'an olmuştur. Bu çalışmada İslami bir terim olan "şehit" kelimesi anlamsal açıdan incelenmiştir. "Şehit" kelimesi anlamsal olarak itikadi, askeri, hukuki ve siyasi çağrışımlar içeren bir terimdir. Bu çalışmada bu anlamların hangisinin önceden var olduğu hangisinin daha sonra kazanıldığı üzerinde durulmuştur.

Bir İslami terimin anlamsal dönüşümünü izleyebilmek için onu İslam öncesi yani Cahiliye dönemi ve İslam sonrası dönemde ele almak gerekmektedir. Tabii ki daha sonraki dönemlerde Kur'an'la birlikte edindiği anlamlarda da dönüşümün nedeni olabilir. Fakat bu çalışmada şehit teriminin Cahiliye Şiirleri ile Kur'an metni arasındaki anlamsal serüveni incelenmiştir. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış, şehit kelimesinin yer aldığı bağlamlar içerisinde ifade ettiği anlamlar incelenmiştir. Çalışmada yapılan tüm sözlük, şiir ve ayet incelemelerinde her ne kadar şehit çekimi üzerine yoğunlaşmış olsa da kelimeyle yakın bağlantılı olan kelimenin fiil formu şe-hi-de fiili, isim formu şehadet kelimesi ve çoğul formu şüheda kelimesi vb. diğer müştaklara da gerekli görüldüğü miktarda değinilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında "şehit" kelimesi Arap Dilinin farklı dönemlere ait yedi tane klasik sözlükte taranmış ve etimolojik açıdan incelenmiştir. Sözlük incelemesi sonucunda ş-h-d kökünün görmek, bilmek, bulunmak anlamlarını; şehit kelimesinin gören, bilen, bulunan, şahit, Allah yolunda öldürülen anlamlarını; şehadet kelimesinin ise kesin haber ve şahitlik etmek anlamlarını içerdiği sonucuna varılmıştır. Sözlüklerde Allah yolunda öldürülen kişiye neden şehit denildiği ile alakalı birçok rivayete rastlanmış, bunlara çalışmada detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Bu sebepler şu şekilde özetlenebilir: Allah yolunda öldürülen kişi hakka şahitlik etmiştir, savaşa tanıklık etmiştir ve o, Allah katında canlı ve hazırdır. Allah ve melekleri, düştüğü yer, üzerindeki kanı da onun hakka şehadetine şahitlik etmişlerdir. Ayrıca onun imanına şahitlik edilmiştir. Bu yorumlar incelendiğinde kelimenin bulunduğu fail vezninin hem fâil hem ism-i mef'ûl anlamı taşımasının izleri görülmektedir.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında şehit terimi bir kısım Cahiliye şiiri kaynaklarında taranmıştır ve aynı kökten türeyen diğer kelimelerle bağlantılı olarak Cahiliye dönemindeki kullanımı araştırılmıştır. Cahiliye şiirlerinin güvenilirliği bazı araştırmacılar tarafından tartışılabilir de bu şiirler Arap dilinin gelişimiyle alakalı dilbilimsel çalışmalarda başvuru kaynağı olmayı sürdürmektedir. İncelenen kaynaklarda şehit terimine bir beyitte rastlanmış ve burada "bir savaşa, saldırıya tanıklık eden, katılan anlamlarında kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmanın son aşamasında ise şehit ve şüheda kelimelerinin geçtiği bazı âyetler; Taberî, İbni Kesîr ve Zemahşerî tefsirlerinde taranmıştır. Çalışmada incelenecek âyetler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sitesinden alınan verilere göre belirlenmiştir. İncelemeler sonucunda şehit teriminin; Allah'ı, Hz. Muhammed'i, İsa peygamberi, diğer peygamberleri ve Muhammed ümmetini nitelemek amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Şehit, Allah'ın sıfatı olarak her şeyi bilen, gören ve hiçbir şey ondan gâip ve gizli olmayan anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed'in sıfatı olarak ise öne çıkan anlam; Hz. Muhammed'in Müslümanlara, yapıp ettiklerine ve onların, kendisine ve kendisinin tebliğ ettiği dine imanlarına şahit olduğu anlamı taşımaktadır. Muhammed ümmetinin ise diğer ümmetlere şahitlik edeceğinden bahsedilmektedir. İsa peygamberin ise Kıyamet günü kendisinin Allah'ın dinini tebliğ ettiğine

dair şahit olacağı yorumlarına ulaşılmıştır. Ayrıca her peygamberin kendi ümmetinin şehidi olduğu ve Allah'ın katından kendilerine verilenleri tebliğ ettiklerine şahitlik edebilecekleri bildirilmektedir. İncelenen tefsirlerde Kur'an'da şehit kelimesinin melek yerine kullanıldığı, hukuki bir terim olarak şahit, borç hususunda şahit ve Allah yolunda savaşırken ölen anlamlarında kullanıldığı yorumlarına da ulaşılmıştır. Dolayısıyla şehit kelimesi Cahiliye döneminde; görmek, tanık olmak, bulunmak anlamından hareketle savaşa katılan anlamında kullanılmıştır. Kur'an metninde ise anlamın kutsiyet kazandığı, kutsal bir dava uğrunda ölen anlamına evrildiği görülmüştür. Buna ek olarak şehit kelimesinin içerdiği şahit olma eylemi sıradan bir şahitlikten öte hakka şahitlik etme anlamı kazanmıştır. Bu çalışmada şehit teriminin İslam dininin literatürüne girerken yaşadığı dönüşüm ele alınmıştır. Bundan sonra daha ileriki dönemlerde yani İslami terim olduktan sonraki yaşadığı dönüşümün inceleneceği çalışmalar kelimenin İslam literatürü içindeki anlam seyrine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler

Anlambilim, Bağlamsallık, Cahiliye Şiiri, İslami Terim, Şehit

Giriş

Dilbilimin özellikle kelimeyle ilgilenen iki temel dalı vardır: kökenbilim (etimoloji) ve anlambilim (semantik).¹ Anlambilim; anlamı, anlam olaylarını, anlam değişimlerini inceler. Her ne kadar modern anlamda on dokuzuncu yüzyılda kurulmuş bir disiplin olarak görülse de anlambilim çalışmaları çok daha eski tarihlere uzanır.²

Dilbilim çalışmalarında eşsüremlî/dural ve artsüremlî/evrimsel olmak üzere iki yöntem izlenmektedir.³ Adından da anlaşılacağı üzere artsüremlî çalışmalarda dilsel olgular belli bir tarihsel süreçte ele alınır. Bu nedenle anlam değişimi ile ilgili çalışmalar artsüremlî niteliktedir. Anlam değişimleri, anlambilim çalışmalarının ilk örneklerini oluşturmaktadır.⁴

Bir anlam değişiminin sebebini tam olarak belirlemek güçtür. Çünkü anlam değişimine yol açan faktörler oldukça çeşitlidir.⁵ Ullmann, anlam değişiminin sebeplerini; dilbilimsel, tarihsel, sosyal ve psikolojik sebepler olarak sınıflandırmaktadır.⁶ Stern ise dilsel, dil dışı, konuşmacıdan veya dinleyiciden kaynaklanan değişimler vb. ayrımlar yaparak daha ayrıntılı bir tablo oluşturur.⁷

Bir sözcüğün yeni bir bilimsel, teknik vb. alana girmesi yani terim haline gelmesi de yeni anlamlar kazanmasına yol açabilir. İşte Kur'an metninde yer alarak bir İslami terim haline gelen "şehid" kelimesi de bu duruma örnek oluşturmaktadır. İzutsu'ya göre Kur'an'ın anahtar terimleri üzerine yapılan bir çalışma Kur'an'ın dünya görüşünü ortaya çıkaracaktır ve Kur'anî bir kavramın anlambilimsel analizi söz konusu olduğunda bu süreçte Kur'an öncesi ve Kur'an sonrası süreçlerin de dâhil edilmesi gerekmektedir.⁸ Dolayısıyla bu çalışmada Kur'an öncesi dönem olan Cahiliye dönemine ait kaynaklar ve bu döneme ait kullanımları da içeren etimolojik sözlükler de incelemeye dâhil edilmiştir.

Şehit kelimesi Arapça ş-h-d kökünden türemiştir ve mubalağalı ism-i fâil sigası olan fâil veznine girerek isim, sıfat haline gelmiş bir kelimedir. Bu vezindeki bir kelime hem

¹ Stephen Ullmann, *Semantics: an Introduction to the Science of Meaning* (Oxford: Basil Blackwell, 1977), 1.

² Ullmann, *Semantics*, 3.

³ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1998), 127-129.

⁴ Ullmann, *Semantics*, 6-7.

⁵ Ullmann, *Semantics*, 193.

⁶ Ullmann, *Semantics*, 198.

⁷ Gustaf Stern, *Meaning and Change of Meaning* (Bloomington: Indiana University, 1931), 171-175.

⁸ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. Kürşat Atalar (İstanbul: Pınar, 2014), 34.

fâil, hem mef'ûl anlamı taşıyabilir.⁹ Dolayısıyla bağlam içerisinde nasıl yorumlandığı önemlidir. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır ve ilgili başlıklar altında bahsedilen kaynaklar taranarak "şehit" kelimesinin geçtiği metinler bağlamsal analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Bağlamsal analiz yöntemine göre kelime, içerisinde bulunduğu sözdiziminin bir parçasıdır ve orada anlamlı hale gelir; tek başına bulunan bir kelimeye kesin bir anlam vermek güçtür. Nitekim bağlamın çeşitlenmesi anlam çeşitlenmesine yol açan faktörlerden biridir.¹⁰ Bu nedenle kelimenin geçtiği cümlelerde ifade ettiği anlamlar çalışma için temel teşkil etmektedir.

"Şehit" kelimesinin anlamının incelendiği başka çalışmalarla da karşılaşmıştır. Bazı çalışmalarda şehitlik fihi yönden ele alınmış, şehit olmanın hükümleri, şehitliğin mükâfatları, Kur'an'daki şehitlik modelleri hususunda incelemeler yapılmıştır.¹¹ Bazı çalışmalarda ise Kur'an metninin yanı sıra hadislerde şehitlik kavramı ele alınmış ve Hz. Muhammed'in kimleri şehit olarak nitelediği araştırılmıştır.¹² Bu çalışmada ise şehit teriminin dilsel gelişimine odaklanılmış ve Cahiliye dönemi ile Kur'an metni arasındaki anlamsal gelişimi ele alınmıştır.

1. Araştırmanın Bulguları

1.1. Klasik Sözlüklerde Şehit Terimi

Şehit kelimesinin içerdiği genel anlam tablosunu resmetmek adına ilk önce Arap dilinin klasik haline gelmiş, etimolojik anlamları içeren sözlükleri taranmıştır. Aşağıdaki tabloda bu sözlüklerin isimleri ve tamamlandıkları tarih açısından fikir vermesi amacıyla yazarlarının ölüm yılları ile birlikte verilmiştir.¹³

Sözlük	Yazarın ismi	Ölüm tarihi
<i>Kitâbu'l-Ayn</i>	Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî	öl. 170/786
<i>Kitâbu Cemherati'l-luga</i>	Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd	öl. 321/933
<i>Mu'cemu Mekâyisi'l-luga</i>	Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ er-Râzî	öl. 395/1004
<i>es-Sihâh Tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye</i>	İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî	öl. 394/1003
<i>Lisânu'l-Arab</i>	Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr	öl. 711/1311
<i>el-Kâmûsu'l-muhît</i>	Ebu't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb eş-Şirâzî el-Fîrûzâbâdî	öl. 817/1414
<i>Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs</i>	Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî	öl. 1205/1790

Tablo 1: Sözlükler Hakkında Bilgiler

⁹ Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, "ş-h-d", *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdu'l-Azîz Matar (Kuveyt: Matbaatu Hukümeti'l-Kuveyt, 1994), 8/252-261; Erđinç Doğru, "Dilbilim ve Kur'an Çerçevesinde Bir Anlam Analizi: Resul ve Nebi Kavramları", *Journal of Islamic Research* 4/2 (2011), 5.

¹⁰ Stern, *Meaning and Change of Meaning*, 163.

¹¹ Mehmet Seyit Geçit, "Kur'an'da Şehitlik", *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Nisan 2017), 121-144.

¹² Muhammed Fatih Kesler, "Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Şehit Kavramı", *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (Yaz 2004), 89-110; Hasan Kurt, "İslam İnançına Göre Şehitlik", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2012), 189-220.

¹³ Abit Yaşar Koçak, *Handbook of Arabic dictionaries* (Berlin: Schiler, 2002).

Tarama yapılırken kök anlamdan oldukça uzak anlamlar göz ardı edilmiş ve “şehit” kelimesiyle alakalı şu anlamlara ulaşılmıştır:

<i>Kitâbu'l-Ayn</i> ¹⁴	Şehit: Şahit, istişhâd eden.
<i>Kitâbu'l-Cemherati'l-luga</i> ¹⁵	Şehit: Gören, tank olan, gaibin zıttı, Allah yolunda şehit olan.
<i>Mu'cemu Mekâyîsu'l-luga</i> ¹⁶	Şehadet kelimesi: Bulunma, bilme ve bildirmeye delalet eder. Şehit: Allah yolunda öldürülen.
<i>es-Sihâh tâcu'l-luga ve shâhu'l-Arabiyye</i> ¹⁷	Şehadet: Kesin haber. Şehit: Allah yolunda öldürülen.
<i>Lisânu'l-Arab</i> ¹⁸	Şehit: Allah'ın isimlerinden ve şehadetinde güvenilir olan, ilminden hiçbir şey eksik olmayan anlamındadır. Şehit: Hazır bulunan, bilen, şahit. Şehit: İlmine batini durumlar eklenene habîr; zahiri durumlar eklenen kişiye şehit denir. Şehit: Her ümmetin peygamberi onların şehididir. Şehit: Allah yolunda öldürülen ve Allah katında canlı olan. Şehadet: şahitlik etmek, kesin haber, gördüğünü bildirmek, yemin etmek.
<i>el-Kâmusu'l-muhît</i> ¹⁹	Şehadet: Kesin haber. Şehit: Şahit, bilen, Allah yolunda öldürülen, şahitliğine güvenilen.
<i>Tâcu'l-arâs min cevâhiri'l-kâmûs</i> ²⁰	Şehadet: Kesin haber. Şehit: Allah'ın isimlerinden. Şehit: Şahit, bildiğini açıklayan. Şehit: Hazır bulunan. İslam hukukunda şehit: Allah yolunda öldürülen. İlmine batini durumlar eklenene habîr; zahiri durumlar eklenen kişiye şehit denir.

Tablo 2: Şehit Kelimesinin Sözlüklerdeki Anlamları

İncelenen sözlüklerde Allah yolunda ölen kişiye “şehit” denilmesinin sebepleri olarak şu yorumlara ulaşılmıştır:

- Çünkü rahmet melekleri ona şahitlik eder, orada bulunurlar.²¹
- Çünkü yere düşer ve yer de bu duruma şahit olduğu için “şâhide” olarak isimlendirilir.²²

¹⁴ Halil b. Ahmed El-Ferâhîdî, “ş-h-d”, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmîrî (Irak: el-Cumhuriyetu'l-İrakiyye Vizaretu's-Seqafe ve'l-İ'lâm) 3/397-398.

¹⁵ Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd, “ş-h-d”, *Kitâbu Cemherati'l-luga*, thk. Ramzî Munîr Baalbekî (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, hicri/1987), 1/653.

¹⁶ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî, “ş-h-d”, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luga*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn (Beirut: Daru'l-Fikr, hicri/1979), 3/221-222.

¹⁷ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, “ş-h-d”, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve shâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979), 494-495.

¹⁸ Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, “ş-h-d”, *Lisânu'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdir, 2014), 7/151-154.

¹⁹ Ebu't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb eş-Şirâzî el-Fîrûzâbâdî, “ş-h-d”, *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Muhammed Nâim el-Arkusûsî denetiminde Mektebu Tahkîku't-Turâs fi Muesseseti'r-Risâle (Dimeşk: Muessesetu'r-Risâle, 1998), 292.

²⁰ Zebîdî, “ş-h-d”, 8/252-261.

²¹ İbn Fâris, “ş-h-d”, 3/221-222.

²² İbn Fâris, “ş-h-d”, 3/221-222.

- c) Çünkü Allah ve melekleri cennette ona şahittir.²³
 d) Çünkü o, Allah'ın katında canlı ve hazırdır.²⁴
 e) Çünkü o, Allah'ın melekûtuna ve mülküne şahitlik eder.²⁵
 f) Çünkü rahmet melekleri ona ve yıkanmasına şahitlik eder, yıkanması ve cennete nakledilmesi esnasında hazır bulunurlar.²⁶
 g) Çünkü Kıyamet gününde ondan Hz. Muhammed ile birlikte dünyada iken kendi peygamberini yalanlayan ümmetlere şahitlik yapması istenir.²⁷
 h) Çünkü şehadet en iyiye aittir ve ümmetin en iyisi Allah yolunda öldürülendir.²⁸
 i) Çünkü Allah'ın emriyle hakkın şahitliğine koyulup öldürülmüştür.²⁹
 j) Çünkü Allah'ın ona hazırladığı onura, cömertliğe şahitlik etmiştir.³⁰
 k) Çünkü savaşlara şahitlik etmiştir.³¹
 l) Çünkü kendisinin imanına şahitlik edilmiştir.³²
 m) Çünkü üzerinde onun şehadetine şahitlik edecek şahidi yani kanı bulunmaktadır.³³

1.2. Cahiliye Döneminde Şehit Terimi

Belli bir dilde yapılan etimolojik ve artsüremlî çalışmalar için o dile ait en eski metinlerde deliller aranmaktadır. Nasıl ki İngiliz diline ait tarihsel dil çalışmalarında *Oxford English Dictionary/Oxford İngilizce Sözlüğü*'ne müracaat ediliyorsa Arap dili alanında yapılan bu tarz çalışmalarda Cahiliye şiirleri kaynak olarak kullanılmaktadır.³⁴ İslam öncesi döneme ait bu şiirler ezber yoluyla aktarılarak daha sonradan ve ilk olarak Emevî döneminde çeşitli şiir divanları ve koleksiyonları şeklinde yazıya geçirilmiştir.³⁵ Bu çalışmada ele alınan "şehit" teriminin tarandığı Cahiliye dönemi şiir kaynakları şu şekildedir: *Divanü Teabbata Şerran ve Ahbâruhu*³⁶, *Lâmiyyetu'l-Arab*³⁷, *el-Mufaddaliyyât*³⁸, *Şerhu'l-Muallakâti'l-Aşri*.³⁹ Bu kaynakların bazıları dönemin ünlü şairlerine ait divanlar, bazıları ise birçok şairin şiirlerini meydana getiren koleksiyonlardır ve Cahiliye dönemi kaynaklarının bir kısmını meydana getirmektedirler. Arap dilinde şiir ve şairin önemine binaen şairler hakkındaki bilgileri derleyen birçok eser verilmiştir. Çalışmada yer verilen şairler hakkında detaylı bilgi için

²³ Fîrûzâbâdî "ş-h-d", 292.

²⁴ Fîrûzâbâdî, "ş-h-d", 292.

²⁵ Fîrûzâbâdî, "ş-h-d", 292.

²⁶ Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

²⁷ Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

²⁸ Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

²⁹ Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

³⁰ Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

³¹ Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

³² Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

³³ Zebîdî, "ş-h-d", 8/252-261.

³⁴ Kathryn Allan, "Using OED Data as Evidence for Researching Semantic Change", *Current Methods in Historical Semantics*, ed. Kathryn Allan & Justyna A. Robinson (Berlin: De Gruyter Mouton, 2012), 17-39.

³⁵ Şevkî Dayî, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî l, el-Asru'l-Câhilî* (11. Baskı) (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1995), 159.

³⁶ Sabit b. Cabir b. Sufyân b. Umeysil, *Divanü Teabbata Şerran ve Ahbâruhu*, thk. Ali Zülfikâr Şakir (Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 1984).

³⁷ Abdü'l-Halîm el-Hifnî, *Lâmiyyetu'l-Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Arab, 2008).

³⁸ Charles James Lyall (ed.), *The Mufaddaliyat, Arabic Text* (Vol I) (Oxford: Clarendon, 1921).

³⁹ Yahyâ Şâmî. *Şerhu'l-Muallakâti'l-Aşri* (Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Arabî, 1994).

Aşağıda Teebbata Şerran'a ait bir beyit bulunmaktadır. Burada شَهَاد/şehhâd kelimesi meclislere tanıklık eden anlamında kullanılmıştır. Bu kişi görüş sahibidir, başkandır, cömerttir, çünkü himaye talep edenler ve konuklar bu meclislere sığırır.⁴⁷

“حَمَالُ الْوَيْةِ شَهَادُ أُنْدِيَّةِ قَوْلُ مُحْكَمَةِ جَوَابُ أَفَاقٍ”

“Sancakların taşıyıcısıdır konseylerin seçilmiş, sağlam sözlerin sahibi, ufukların gezgini”⁴⁸

1.3. Kur'an Metninde Şehit Terimi

“Şehit” kelimesinin ve aynı kökten türeyen diğer müştakların hangi sûrelerde ve kaç kez geçtiğine dair bilgiye al-Maany adlı internet sitesi aracılığıyla ulaşılmıştır.⁴⁹

Tablo 3: Kur'an'da Ş-h-d Kökünden Türemiş Kelimeler ve Geçiş Sayıları

Çekim	Geçiş sayısı
شَهِيد	36
شَهِدَ يَشْهَدُ إِشْهَادٌ	44
شُهِدَ إِشْهَادٌ	20
شَهَادَةٌ	26
أَشْهَدُ يُشْهِدُ إِشْهَادًا	7
اسْتَشْهَدُ يَسْتَشْهِدُ	2
شَاهِدٌ	16
شُهِدَ	3
أَشْهَدُ	2
مَشْهَدٌ	3
مَشْهَدٌ	1
Toplam	160

İncelemede “şehit” çekimine öncelik verilmiş ve kelimenin geçtiği âyetler benzer kullanımların bir kısmı çıkarılarak tefsirlerde taranmıştır. Ardından “şehit” kelimesi ile yakından alakalı olan diğer çekimlere odaklanılmıştır. Ş-h-d kökünün geçtiği her âyet incelemeye tabi tutulmamıştır. Ele alınacak âyetlere Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sitesindeki Kur'an-ı Kerim'in Arapça metni ve meali incelenerek karar verilmiştir.⁵⁰ Bu bağlamda kelimenin “görmek, şahit olmak, gelmek, bulunmak” anlamları dışında askeri çağrışımlar içerdiğine dair yorumların bulunduğu âyetler incelemeye dâhil edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim Tefsiri sitesindeki verilere göre “şehide” fiili âyetlerde, “görmek, tanık olmak, şahit olmak, ulaşmak, bulunmak” anlamları içermektedir. “Şehit” kelimesinin çoğulu olan “şuheda” kelimesinin ise “şahitler, bilenler, bir yerde bulunanlar” anlamlarına ulaşılmıştır. “Şuheda” kelimesinin askeri anlamda şehitler olarak yorumlandığı âyetler detaylı incelemeye tabi tutulmuştur. “Şehadet” kelimesinin ise Kur'an'da, “kanıt” ve “şahitlik” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. Yine kelimenin içerisinde geçtiği sık karşılaşılan ibarelerden biri olan “عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ/âlimu'l-gaybi ve ş-şehâde” ibaresinde geçen “şehadet âlemi” sözcük öbeği; “akıl ve duyularla idrak edilen, duyularla algılanan âlem, açık ve görünen âlem” anlamlarını kapsamaktadır.

⁴⁷ Lyall, *The Mufaddaliyat, Arabic Text* (Vol I), 14.

⁴⁸ Charles James Lyall (Ed.), *The Mufaddaliyat, Translation and Notes* (Vol II) (Oxford: Clarendon, 1918), 4.

⁴⁹ Almaany, “Ayât Verade fiha Şehede”, erişim: 28.11.2019, <https://www.almaany.com/quran-b/شهد/>

⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Kur'an-ı Kerim Tefsiri” (Erişim: 28.11.2019).

Diyanet İşleri Başkanlığı sitesinden alınan verilere göre ş-h-d kökünün Kur'an'da geçen diğer müstaklamlardan olan "eşhede" fiili, "şahit tutmak, şahit bulundurmak"; "isteşhede" fiili yine aynı şekilde "şahit tutmak, şahit getirmek"; "şahit" kelimesi "şahit, tanıklık eden"; "şuhûd" kelimesi, "gözetleyiciler, seyredenler, göz önünde bulunanlar"; "eşhâd" kelimesi, "şahitler"; "meşhûd" kelimesi, "gözle görülen, şahitli, tanık getirilen"; "meşhed" kelimesi ise "ulaşılma" anlamı taşımaktadır.

1.4. Tefsirlerde Şehit Terimi

Benzer kullanımların bir kısmı çıkarılarak Kur'an'da "şehit" kelimesinin geçtiği âyetler ve içerisinde "şuheda" kelimesi geçen ve askeri çağrışımlar taşıdığı düşünülen dört âyet; Taberî⁵¹ ve İbn-i Kesir tefsirleri⁵² ile Zemahşerî'nin el-Keşşâf⁵³ isimli tefsirinde taranmış ve şehit kelimesinin Kur'an'daki anlamsal çağrışımları farklı anlam öbeklerinde derlenmiştir. Ortaya çıkan anlamsal kullanımlar ve bu kullanıma örnek oluşturacak âyetler aşağıda sıralanmıştır. Âyetlerin Türkçe mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sitesinden alınmıştır.⁵⁴

Bunlardan ilki Allah'ın sıfatı olarak kullanılan şehittir ve bu kullanımın ağırlıklı olduğu görülmüştür. Aşağıdaki örnek âyetler incelendiğinde şehit kelimesinin Allah'ı nitelemek için kullanıldığı görülmüştür:

(Âl-i İmrân 3/98) "قُلْ تَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ"

"De ki: "Ey Ehl-i kitap! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr edersiniz?" (Âl-i İmrân 3/98)

en-Nisâ) "مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا" (4/79)

"Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter." (en-Nisâ 4/79)

(Yûnus 10/46) "وَأَمَّا نُذُوبُكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّعُكَ فَآلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ"

"Onlara bildirdiğimiz cezanın bir kısmını ya sana gösteririz veya (görmeden) seni vefat ettiririz; ama sonuçta dönüşleri bizedir; sonra Allah onların neler yaptığına da şahittir." (Yûnus 10/46)

el-) "قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنًا وَبَيِّنَاتٍ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ" (Ankebût 29/52)

"De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilmektedir." Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır." (el-Ankebût 29/52)

Peki, Allah'ın şehit olması ne ifade etmektedir? İncelemeler sonucunda bu soruya dair şu cevaplara ulaşılmıştır:

⁵¹ Âyât, El-Kur'ânul-Kerîm, Meşrûu'l-Mushafî'l-İlktirûnî bi Câmîati'l-Melik Suûd, "Et-Tefsîru't-Taberî", (Erişim: 28.11.2019).

⁵² Âyât, El-Kur'ânul-Kerîm, Meşrûu'l-Mushafî'l-İlktirûnî bi Câmîati'l-Melik Suûd, "Tefsîru İbn Kesîr", (Erişim: 28.11.2019).

⁵³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *Tefsîru'l-Keşşâf* (Beyrut: Daru'l-Marife, 2009).

⁵⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri".

- Allah biliyor, haberdardır ve gözetleyicidir.
- Allah şahit, yaptıklarınıza gafil değil, bilakis şahittir.
- Allah, her şeyi gören, kendisinden bir şey gizlenmeyendir.
- En büyük şahadet Allah'ın şahitliğidir ve onda hata, yalan olmaz. O, hak ile batılı ve aramızdaki doğru yolda olan ile sefih olanı ayırır.
- Allah bilen ve teyit edendir.
- Allah onların yaptıklarına şahit, sözlerini muhafaza edici, sırlarını ve vicdanlarının gizlediklerini bilendir.
- Açık gizli her şey onun ilmi dâhilindedir ve şaşmaz.
- Allah yardımcıdır.
- Allah, kuşatan ve kendisinden hiç bir şey uzak olmayandır.
- Kendisinden hiç bir şey gaip olmayan ve hiç bir şeyi unutmuyandır.

Diğer kullanım Hz. Muhammed'in sıfatı olan şehittir. Aşağıdaki âyetler bu kullanıma örnek teşkil etmektedir:

”وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتُمْ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ“ (el-Bakara 2/143)

“İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kibleyi özellikle resule uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zavi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.” (el-Bakara 2/143)

(en-Nisâ 4/41) “فَكَيفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا“

“Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman halleri nice olacak!” (en-Nisâ 4/41)

”وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ“ (en-Nahl 16/89)

“Yine o gün her ümmetin içinden kendileri hakkında birer tanık çıkaracağız; seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız. Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.” (en-Nahl 16/89)

”وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَبِعِزْمِ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ“ (el-Hac 22/78)

“Allah yolunda, gerektiği gibi cihad edin. Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yüklemedi; ceddiniz İbrâhim'in dininde olduğu gibi. O size hem daha önce hem de bu Kur'an'da “Müslümanlar” adını verdi ki peygamber size şahitlik etsin, siz de insanlara şahitlik edesiniz. Haydi, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sınımsız bağlanın. Sizin mevlânız O'dur. O ne güzel mevlâdır ve ne iyi yardımcıdır.” (el-Hac 22/78)

Tefsirler incelendiğinde Hz. Peygamberin şehitliğiyle alakalı şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Ona ve Allah'ın katından getirdiğine iman edilmesine şahittir.
- Yaptıklarımıza şahittir.
- Allah'ın mesajlarını ümmetine getirdiğine şahittir.

d) Peygamber Müslümanlara şahit olur, onları temize çıkarır, onları doğrular ve adaletini bildirir.

e) Kıyamet günü kendisine verilen kitabı tebliğ ettiği sorulacağından ve bu konudaki şahitliğinden de bahsedilmektedir.

Şehit kelimesinin Kur'an'daki diğer bir kullanımı da İsa Peygamberin sıfatı olan şehittir. Aşağıdaki âyetler incelendiğinde şehit kelimesinin Hz. İsa'yı nitelemek için kullanıldığı görülmüştür ve İsa (as)'ın onlara kıyamet günü Rabbinin risâletini ulaştırdığına dair şahitlik edeceğinden bahsedilmektedir:

(en-Nisâ 4/159) “وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا”

“Ehl-i Kitap'tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.” (en-Nisâ 4/159)

“وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ” (el-Mâide 5/117)

“Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; ‘Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin’ dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin.” (el-Mâide 5/117)

İncelemelerde rastlanılan diğer kullanım ise şehit kelimesinin genel olarak peygamber anlamı taşımasıdır. Şehit, bir ümmetin peygamberidir, onlara Allah'ın gönderdiğini tebliğ ettiğine şahadet eder. Aşağıdaki âyetlerde bu kullanım için örnekler mevcuttur:

(en-Nisâ 4/41) “فَكَفَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا”

“Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman halleri nice olacak!” (en-Nisâ 4/41)

(en-Nahl 16/84) “وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ”

“Bir gün gelecek, her ümmetten bir tanık çıkaracağız ve artık inkâr etmiş olanların, ne (olmadık) mazeretler ileri sürmelerine izin verilecek ne de onlardan Allah'ın hoşnutluğunu kazanma yönünde çaba göstermeleri istenecektir.” (en-Nahl 16/84)

“وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً

وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ” (en-Nahl 16/89)

“Yine o gün her ümmetin içinden kendileri hakkında birer tanık çıkaracağız; seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız. Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.” (en-Nahl 16/89)

(el-Kasas 28/75) “وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَلْيُنَادُوا بَرَهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَصَلَكَ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ”

“Her ümmetten bir şahit çıkarıp, “Kesin delilinizi getirin!” diyeceğiz. O zaman anlarlar ki hakikat Allah'a mahsustur ve uydurageldikleri şeyler (putlar) kendilerini bırakıp gitmişlerdir.” (el-Kasas 28/75)

Şehit kelimesinin Kur'an'da rastlanılan diğer kullanımı Ümmeti Muhammed'i delalet etmektedir. Hz. Muhammed, ümmetine; ümmeti ise diğer ümmetlere şahadet etmektedir.

“وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلِ

وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ

وَنِعْمَ النَّصِيرُ” (el-Hac 22/78)

“Allah yolunda, gerektiği gibi cihad edin. Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yükledi; ceddiniz İbrâhim'in dininde olduğu gibi. O size hem daha önce hem de bu Kur'an'da “Müslümanlar” adını verdi ki peygamber size şahitlik etsin, siz de insanlara şahitlik edesiniz. Haydi, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı bağlanın. Sizin mevlânız O'dur. O ne güzel mevlâdır ve ne iyi yardımcısıdır.” (el-Hac 22/78)

Aşağıda yer alan Nisa sûresi 72. âyetteki şehit kelimesi için ise tefsirlerde şu yorumlara rastlanmıştır: Âyetteki “musibet” kelimesine Taberi tefsirinde yaralanma, ölüm, hezimet vb. anlamlar verilmiştir. Yavaşlatılan husus ise Allah yolunda cihat olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu âyette şehit kelimesinin Taberi tefsirine göre anlamı Allah yolunda cihat ederken veya savaşırken ölen, yaralanan olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde İbn-i Kesir tefsirinde de geri kalan husus, cihat; başa gelen sıkıntının, ölüm, şehadet, düşmanın galip gelmesi; şehitliğin ise cihatta ölmek olarak yorumlandığı anlaşılmaktadır. El-Keşşâf'ta ise hitabın Allah Resulünün askerine yönelik olduğundan, yavaşlatanların münafıklar; yavaşlatmanın, geri bırakmanın cihat hususunda gerçekleştiğinden ve musibetin ölüm veya hezimet olduğundan bahsedilmiştir. Fakat “şehit” üzerine odaklanılmamıştır. Genel olarak yorumlar incelendiğinde âyetteki şehit kelimesi şehit kelimesinin altıncı kullanımı olarak cihatta ölen anlamında yorumlanabilir.

(en-Nisâ 4/72) “وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبْتَطِنَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَكُمْ شَهِيدًا”

“İçinizden bazıları vardır ki, pek ağırdan alır. Eğer başınıza bir felâket gelirse, “Allah yüzüme baktı da onlarla beraber bulunmadım” der.” (en-Nisâ 4/72)

Tefsirler incelendiğinde aşağıdaki âyetteki şehit kelimesinin melek anlamında kullanıldığına dair yorumlara da ulaşılmıştır.

(Kâf 50/21) “وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ”

“Her şahıs, yanında bir sürücü, bir de şahitle gelir.” (Kâf 50/21)

Bu âyetteki şehit ile ilgili elde edilen yorumlar şu şekildedir:

a) Şahit, kendinden bir şahit, iki melek: yazıcı ve şehit, kendinden bir şahit (eller, ayaklar vb.), amelini saymakla görevli melek, melekler.

b) Melek, şahit, amel, insanın kendisi.

c) İki melek veya iki durumu da kapsayan tek melek.

Kur'an'da şehit kelimesinin kapsadığı diğer hususlar şunlardır:

a) Borç hususunda şahitlik

b) Anlayan (mütefehhim), kalbiyle şahit, gafil olmayan, dikkatsiz dalgın olmayan, kalpe gören

c) Kavrayan, kalbiyle idrak eden, akıyla anlayan, kalbiyle gören, gaip olmayan

d) Fetânetiyle var olan, zihni olmayan gaip gibidir.

İncelenen âyetlerde şüheda kelimesinin genel olarak “şahitler, tanıklar, hazır bulunanlar” anlamlarını içerdiği, yalnız dört âyette hem şahit anlamı hem de askeri çağrışım içerdiği görüldüğünden aşağıda yer alan bu dört âyet tefsirlerde incelenmiştir ve ulaşılan yorumlar sıralanmıştır:

“إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّجِدَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ

لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ” (Âl-i İmrân 3/140)

“Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. Allah'ın gerçek müminleri ortaya çıkarsın ve uğruna şehitleri olsun diye o günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz. Allah, zalimleri sevmez.” (Âl-i İmrân 3/140)

“وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رِيفًا”

(en-Nisa 4/69)

“Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lutuflarda bulunduğu peygamberler, siddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!” (en-Nisa 4/69)

ez-Zümer) “وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ”

(39/69)

“Artık rabbinin nuruyla yer aydınlanır, hesap kitap ortaya konur, peygamberler ve şahitler getirilir, insanlar hakkında doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilir, onlara asla haksızlık edilmez.” (ez-Zümer 39/69)

“وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ

أَصْحَابُ الْجَحِيمِ” (el-Hadîd 57/19)

“Allah'a ve peygamberlerine (böyle) iman edenler, var ya, işte onlar rableri katında siddıklar ve şehidler mertebesindedirler. Mükâfatları ve nurları (âhirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliklerdir.” (el-Hadîd 57/19)

Yukarıdaki ilk âyetin tefsirleri incelendiğinde üç tefsirde de “şuheda” kelimesi ile Uhud savaşının şehitlerinin kastedildiğine dair yorumlar bulunmuştur. İkinci âyete dair tefsirler incelendiğinde ise yalnızca Taberî tefsirinde “şuheda” kelimesi üzerine odaklanıldığı görülmüş ve “savaşta ölen, hakkın şahitliği için kalkan ve öldürülen” anlamları verilmiştir. Üçüncü âyette ise “şuheda” kelimesi diğer peygamberlerin, ümmetlerine Allah'ın mesajını ilettiklerine şahitlik edecek olan Hz. Muhammed ümmetinin ve kulların amellerine şahit olan meleklerin kastedildiğine dair yorumlara ulaşılmıştır. Taberî tefsirinde Allah yolunda öldürülen anlamına değinildiyse de diğer anlamın yani ümmetin kastedilmesi ihtimalinin daha kuvvetli olduğu belirtilmiştir. Son âyetin tefsirlerinde ise “şuheda” kelimesinin ağırlıklı olarak Allah'a ve peygamberlerine inananların sıfat olduğuna dair yorumlara ulaşılmıştır. Bu âyetteki “şuheda” kelimesi ile ümmetlerine şahitlik edecek peygamberler ve Allah yolunda öldürülenlerin kastedildiğine dair yorumlar da bulunmaktadır.

Sonuç

Çalışmada şehit kelimesinin etimolojik anlamları, cahiliye döneminde içerdiği anlamlar ve İslamiyet'le birlikte terimleşmesiyle kapsamaya başladığı anlamlar incelenmiştir. Köken olarak görmeye, bilmeye ve bulunmaya delalet eden ş-h-d kökünün feil veznine girmesiyle sıfat haline dönüşen şehit kelimesi öncelikli olarak gören, bilen, savaşta şehit düşen anlamlarını kapsamaktadır. Sözlüklerde Allah yolunda savaşırken ölen kişiye neden şehit denildiğine dair birçok yorumla karşılaşılmıştır. Bunlardan en yaygını Allah ve meleklerin onun hakka şahitliğine şahitlik etmesidir.

Cahiliye dönemine ait eserlerde ş-h-d kökünden türemiş birçok kelimeyle karşılaşılmamasına rağmen bir defa “şehit” çekimine rastlanmış ve orada da bir gazveye tanıklık eden anlamı içerdiğine dair yorumlar elde edilmiştir. Buradan hareketle Cahiliye döneminde

şehit kelimesinin “kutsal bir savaşta veya dava uğruna ölen” anlamlarını içermediği düşünülmektedir.

Üç büyük tefsirin incelenmesi sonucu “şehit” kelimesinin Kur'an metninde, ş-h-d kökünün kapsadığı görmek, bilinmek ve bulunmak anlamlarından hareketle “bilen, gören” anlamlarında Allah'ın, Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerin ve ümmetin sıfatı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kelimenin hukuki bir terim olarak “şahit” anlamında da kullanıldığı görülmüştür. Kelime ile “meleklerin” kastedildiğine dair yorumlar da vardır. Son olarak kelimenin “savaşta ölen” şeklinde askeri çağrışımlar içerdiğine dair bazı yorumlarla da karşılaşılmıştır. İncelemelerde savaşta ölene neden “şehit” denildiğine dair birçok rivayet aktarılmıştır. Fakat bu anlamın; savaşa katılmak, tanık olmak anlamında “شهيد/şehide” fiilinin kullanımından kaynaklanabileceği göz ardı edilmemelidir.

Tüm bu veriler incelendiğinde “şehit” kelimesinin Kur'an dünyasına girerek anlam genişlemesi yaşadığı görülmüştür. Anlam genişlemesi ise kelimenin temel anlamı olan “görmek, şahitlik etmek” anlamından hareketle “hakka şahitlik etmek” anlamı kazanması şeklinde gerçekleşmiştir. Kur'an'da tüm şehit olarak nitelenenlerin nihayetinde hakka şahitlik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca “şehit” kelimesi itikadî anlamsal çağrışımlarının yanı sıra savaşta şehadet ile terim askeri anlamsal çağrışımlar, davalardaki şehadet ile hukuki anlamsal çağrışımlar kazanmıştır.

Kaynakça

- Allan, Kathryn. “Using OED Data as Evidence for Researching Semantic Change”. *Current Methods in Historical Semantics*. ed. Kathryn Allan & Justyna A. Robinson. 17-39. Berlin: De Gruyter Mouton, 2012.
- Almaany. “Ayât Verade fiha Şehede”. Erişim 28 Kasım 2019. <https://www.almaany.com/quran-b/شهيد/>
- Âyât, el-Kur'ânü'l-Kerîm, Meşrûu'l-Mushafî'l-İlîktirûnî bi Câmîati'l-Melik Suûd. “Et-Tefsîru't-Taberî”. Erişim: 28.11.2019. <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura1-aya1.html>
- Âyât, el-Kur'ânü'l-Kerîm, Meşrûu'l-Mushafî'l-İlîktirûnî bi Câmîati'l-Melik Suûd. “Tefsîru İbn Keşîr”. Erişim: 28.11.2019. <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary-katheer/sura1-aya1.html#katheer>
- Bedevî, Abdu'r-Rahmân. *Dirâsâtu'l-musteşrikîne havle sıhhati'ş-şîri'l-Câhilî*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1979.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. “*es-Sihâh tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*”. thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979. <https://archive.org/details/FP10502>
- Dayf, Şevkî. *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî 1, el-Asru'l-Câhilî*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 11. Basım, 1995.
- De Saussure, Ferdinand. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual, 1998.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri”. Erişim 28 Kasım 2019. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir>
- Doğru, Erdinç. “Dilbilim ve Kur'ân Çerçevesinde Bir Anlam Analizi: Resul ve Nebi Kavramları”. *Journal of Islamic Research* 4/2 (2011), 5-10. http://isamveri.org/pdfdr/D03380/2011_4_2/2011_4_2_DOGRUE.pdf
- Ferâhî, Abdu'l-Hamîd. *Mufredâtu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ecmel Eyyûb el-İslâhî. Beyrut: Daru'l Garbi'l İslâmî, 2002.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî & İbrahim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Irak: el-Cumhuriyetü'l-İrakiyye Vizaretü'S-Seqafe ve'l-İ'lâm, 1980. https://archive.org/details/ala-eeen_Farahidi

- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb eş-Şirâzî. *El-Kâmûsü'l-muhîd*. thk. Muhammed Naîm El-Arkusûsî denetiminde Mektebu Tahkîku't-Turâs fi Muesseseti'r-Risâle. Dimeşk: Muessesetu'r-Risâle, 1998. https://archive.org/details/WAQ105905_201402
- Goçit, Mehmet Seyit. "Kur'ân'da Şehitlik". *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Nisan 2017), 121-144. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/543178>
- Hifnî, Abdu'l-Halîm. *Lâmiyyetu'l-Arab*. Kahire: Mektebetu'l-Arab, 2008.
- İbn Dureyd, Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbu Cemherati'l-luga*. thk. Ramzî Munîr Baalbekî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987. <https://ia800306.us.archive.org/14/items/waq83608waq/83608.pdf>
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1979. <https://archive.org/stream/mmlmml/mml6#page/n0/mode/2up>
- İbn Umeysil, Sabit b. Cabir b. Sufyân. *Divanu Teabbata Şerran ve Ahbâruhu*. thk. Ali Zülfikâr Şakir. Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1984. <https://ia800203.us.archive.org/14/items/waq59956/59956.pdf>
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 9 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdir, 2014.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. çev. Kürşat Atalar. İstanbul: Pınar, 3. Basım, 2014.
- Kesler, Muhammed Fatih. "Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerde Şehit Kavramı". *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (Yaz 2004), 89-110. http://isamveri.org/pdfdr/g_D01777/2004_20/2004_20_KESLERMF.pdf
- Koçak, Abit Yaşar. *Handbook of Arabic Dictionaries*. Berlin: Schiler, 2002.
- Kurt, Hasan. "İslam İnançına Göre Şehitlik". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2012), 189-220. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/207279>
- Lyall, Charles James (ed.). *The Mufaddaliyat, Translation and Notes* (Vol II). Oxford: Clarendon, 1918. <https://archive.org/details/mufaddaliyatant00mufauoft/page/iii>
- Lyall, Charles James (ed.). *The Mufaddaliyat, Arabic Text* (Vol I). Oxford: Clarendon, 1921. <https://archive.org/details/mufaddaliyatant01mufauoft/page/iii>
- Mutçalı, Serdar. *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık, 1995.
- Sarıkaya, Muammer. *Arap Edebiyatında Tabakâtü's-Şuarâ'*. Kayseri: Tezmer Matbaacılık, 2013.
- Şâmî, Yahyâ. *Şerhu'l-Muallakâti'l-Aşri*. Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1994.
- Stern, Gustaf. *Meaning and Change of Meaning*. Bloomington: Indiana University, 1931.
- Ullmann, Stephen. *Semantics: an Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Basil Blackwell, 1977.
- Yıldız, Musa. "Tabakâtü's-Şuarâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/304-306. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî. *Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Abdu'l-Azîz Matar. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaatu Hukumeti'l-Kuveyt, 1994. <http://waqfeva.com/book.php?bid=468>
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Tefsiru'l-Keşşâf*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2009. ia803004.us.archive.org/3/items/WAQ121740/121740.pdf